

9. Сердюк Т. І. Козацький танець як засіб виховання патріотичних почуттів у студентів-хореографів / Т. І. Сердюк // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2013. – № 10 (269). – Ч. II. – С. 139–146.
10. Тютюнник Микола. Маруся Богуславка : Історичний роман у віршах / Микола Тютюнник. – Луганськ : Світлиця 2009. – 159 с.
11. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д. І. Яворницький ; [редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1990–1991. – Т. 1. – 592 с.
12. Ярмоленко Н. М. Український усний героїчний епос : динаміка традиції: монографія / Наталія Миколаївна Ярмоленко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2010.– 552 с.

REFERENCES

1. Boplan, H. (1990), *Opys Ukrainy* [Description of Ukraine], Lybid, Kyiv, Ukraine.
2. Voitovych, V. (2002), *Ukrainska mifolohiia* [The Ukrainian Mythology], Lybid, Kyiv, Ukraine.
3. Kostenko, L. (1999), *Berestechko. Istorychnyi roman* [Berestechko. Historical novel], Kyiv, Ukraine.
4. Kostenko, L. (1990), *Marusia Churai. Istorychnyi roman u virshakh* [Marusia Churai. The Novel In Verse], Veselka, Kyiv, Ukraine.
5. Kuplenyk, V. *Kozatsky tanets : Narysy z istorii ukrainskoho kozatskoho tantsiu* [The Cossack Dance : The Essay Of The History Of Ukrainian Cossack Dance], available at : <http://hopak.ho.ua/boh/dans/bookstan/kozak.html>
6. Horlach, L. (2008), *Chyste pole. Istorychnyi roman u virshakh* [The Open Country. The Novel In Verse], KP "Redaktsiia zhurnalu "Dnipro", Kyiv, Ukraine.
7. Nudha, H. (2005), *Respublika kozakiv* [Cossacks's Republic], Varta, Kyiv, Ukraine, available at : http://ikt.at.ua/load/ukrajinski_istoriji/6.
8. Paziak, M. (1999), *Transformatsiia paremii u tekstakh khudozhnikh tvoriv* [Transformation of proverbs in the works of art texts], *Narodna tvorchist ta etnohrafii*, № 5–6, pp. 83–94.
9. Serdiuk, T. (2013), "The Cossack Dance As The Mean Of The Patriotic Education At Choreographic Students", *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka* [LNU named after Taras Shevchenko], Luhansk, № 10 (269), P. II, pp. 139–146.
10. Tiutiunnyk, M. (2009), *Marusia Bohuslavka: Istorychnyi roman u virshakh* [Marusia Bohuslavka: The Novel In Verse], Svitlytsia, Luhansk, Ukraine.
11. Yavornytskyi, D. (1990–1991), *Istoriia zaporizkykh kozakiv* [The History Of Zaporizhian Cossacks], Vol. 1, Svit, Lviv, Ukraine.
12. Yarmolenko, M. (2010), *Ukrainskyi usnyi heroichnyi epos: dynamika tradytsii: monohrafiia* [Ukrainian Oral Heroic Epos: The Dynamics Of Tradition: The Monograph], Pub. Chabanenko Yu. A., Cherkasy, Ukraine.

УДК 821.111 – 31

МЕХАНІЧНИЙ УНІВЕРСУМ ЕНТОНІ БЕРДЖЕСА (ЗА РОМАНОМ «МЕХАНІЧНИЙ АПЕЛЬСИН»)

Варнацька Г.О., к. філол. н., старший викладач

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Україна*

halyna12@gmail.com

У статті розглядається своєрідність художнього світу роману Ентоні Берджеса «Механічний апельсин». Автор аналізує механічну дійсність у романі, розкриває символіку його назви. Виявлено, що основною темою роману є проблема вибору і свободи особистості. Насильницьке моделювання

поведінки, на думку Е. Берджеса, є глибоко аморальним. Зміна певних моральних цінностей у людині, на думку автора, повинна народжуватися з внутрішньої спонуки.
Ключові слова: англійська література, антиутопія, постмодернізм, біхевіоризм.

МЕХАНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСУМ ЭНТОНИ БЕРДЖЕССА (ПО РОМАНУ «ЗАВОДНОЙ АПЕЛЬСИН»)

Варнацкая Г.О.

*Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко, ул. Ивана Франко, 24, г. Дрогобыч, Украина*

В статье рассматривается своеобразие художественного мира романа Энтони Берджесса «Заводной апельсин». Автор анализирует механическую действительность в романе, раскрывает символику его названия. Выявлено, что основной темой романа является проблема выбора и свободы личности. Насильственное моделирование поведения, по мнению Э. Берджеса, глубоко аморально. Изменение определенных нравственных ценностей в человеке, по мнению автора, должно рождаться из внутреннего побуждения.

Ключевые слова: английская литература, антиутопия, постмодернизм, бихевиоризм.

THE MECHANICAL UNIVERSE OF ANTHONY BURGESS (BASED ON THE NOVEL " A CLOCKWORK ORANGE ")

Varnatska H.O.

*Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko,
Ivan Franko str., 24, Drohobych, Ukraine*

The article examines the peculiarities of the the novel "A Clockwork Orange" by Anthony Burgess. The aim of the article is to analyze the mechanical reality in the novel, reveals the symbolism of its title.

In the Ukrainian philology the novel "A Clockwork Orange" by Anthony Burgess is rather a subject of scientific research for linguist, as the English writer created a special language, called Nadsat, a fictional argot used by the teenagers. However, there are some articles of the literary context. The main problem of them is the issue of choice and freedom.

According to Anthony Burgess the modeling of violent behavior is deeply immoral. In author's opinion changing certain moral values should be born with inner motivation.

The author of "A Clockwork Orange" gives his readers a view of the mechanical reality where actions are performed instinctively, without the will of an individual. The consumer of such a conception of the world is a state, a huge mechanism, which deftly manages individuals as constituent elements, rivets in a machine.

The symbolism of the title of the novel "A Clockwork Orange" has several meanings. One of them is "a mechanical person", as translated from the Malayan language. But the word «clockwork» also is ambiguous. It can be translated as "mechanical" as in Ukrainian translation and refers to using a power to accomplish a task that involves forces and movement. On the other hand a clock mechanism tends to work in cycles: the victim and the executioner exchange roles; political governments succeed each other; one who yesterday was a criminal, now wears a police badge. The reality is not only mechanical, but cyclic.

Key words: English literature, dystopia, postmodernism, behaviorism.

Роман англійського письменника і літературознавця Е. Берджеса «Механічний апельсин» побачив світ 1962 р. і з того часу став популярним серед мільйонів читачів. А після екранізації роману епатажним американським режисером Стенлі Кубриком книга стала культовою і в Європі, і за її межами.

В українському філологічному дискурсі роман «Механічний апельсин» є радше предметом дослідження мовознавців, котрих цікавить ідіостиль автора, неординарна художня мова тексту (Бистров Я., Корняга К., Шуба Ю., Шеремета К., Железовська І. та ін.)

Та все ж останнім часом з'являються наукові статті, що охоплюють питання літературознавчого характеру (Хороз А., Чайка О., Сердюкова О. та ін.). Однією з центральних проблем роману є проблема свободи особистості й авторитарне управління нею, антиутопічний дискурс твору. Метою нашої розвідки є аналіз механічної дійсності в романі Е. Берджеса «Механічний апельсин», розкриття символіки назви роману.

Багатьох релігійних діячів, філософів, психологів і митців здавна цікавило питання походження зла як свідомого волевиявлення суб'єкта. Порушувалося також питання його класифікації. Розрізняють зло фізичне, моральне, соціальне та метафізичне. Етична криза ХХ ст., спричинена світовими війнами, ринковими кризами та дискредитацією культурного прогресу, призвела до розмивання кордонів між добром і злом. Недаремно Ф. Ніцше в праці «По той бік добра і зла. Прелюдія до філософії майбутнього» попереджав про радикальну переоцінку всіх базових загальнолюдських духовних цінностей.

Підліток Алекс, протагоніст і наратор роману Е. Берджеса «Механічний апельсин», є лідером вуличної банди. Насильство – це його пристрасть. Разом із такими ж неконтрольованими і зухвалими однолітками Алекс вживає алкоголь, наркотики, а потім під їх дією робить свавілля.

Будучи великим поціновувачем ідіостилю Дж. Джойса, Е. Берджес сам майстерно вправлявся в кодуванні прихованого змісту, щоб активізувати елементи гри між автором і читачем. Так, антропонім Алекс алюзивно викликає асоціацію з Олександром Македонським, великим античним завойовником і полководцем. Юнакові подобається бути агресивним, красномовним і при цьому виявляти свою любов до мистецтва: «Я не стримав смеха, згадавши, що вичитав у одній з тих статей цікаву думку про сучасну молодь – мовляв, вона, молодь, стане кращою, якщо її надихатиме живе сприйняття мистецтва. Мовляв, велика музика й велика поезія здатні погамувати сучасну молодь і зробити її більш цивілізованою. Цивілізованою – сифілізованою! Музика завжди настовбурчувала мене, братики, й викликала таке відчуття, ніби сам Бог, ладний ударити громом і блискавкою, віддає волаючих челоуеков і цип під мою – ха-ха-ха! – владу» [1]. Отож, Алексова удавана «величність» насправді становить формат зі знаком мінус.

Ім'я персонажа також співвідноситься з латинським виразом «поза законом» («A-lex»), оскільки підліток перебуває в кримінальному середовищі, а також натякає на специфічне використання ним жаргону («A-lexicon»), «поза лексиконом». У романі «Механічний апельсин» Е. Берджес створює штучну мову «надцять» («nadsat», що означає «мова тінейджерів, підлітків»), котрою спілкуються його персонажі. Це суміш англійського сленгу та російського суржика. Вважалося, що така мова є новомодною, попсовою. Для автора ж це спосіб запросити читача до інтелектуально-лінгвістичної гри, де йому потрібно здогадатися про значення певного слова. І якщо для російськомовної публіки таке «розкодування» не становить труднощів, то англійським реципієнтам треба докласти зусиль, щоб зрозуміти такі слова, як dfoog (друг, товариш), baboochka (бабуся, літня жінка), carman (кишеня), chelloveck (людина), forella (жінка), horrorshow (добре), kleb (хліб), litso (обличчя), lubbilub (цілувати), messel (думка), moodge (чоловік), pooshka (зброя), ptitsa (жінка), sabog (черевик), sladky (солодкий), sneety (сон), yahzick (мова), zooby (зуби).

І якщо на думку П. Білоуса, «часом автори, зокрема, з нинішнього молодого покоління літераторів, вдаються до навмисного нагромадження вульгаризмів або жаргонізмів, чим прагнуть підкреслити власну мовну «незакомплексованість» і продемонструвати особисту творчу розкутість» [2, с. 291], то в нашому випадку йдеться про механічно створений жаргон, субмову, що логічно співвідноситься з антиутопічним дискурсом Е. Берджеса.

Класична музика, особливо «Дев'ята симфонія» Бетховена, є для Алекса джерелом садистських фантазій і еротичного екстазу. У цьому сенсі показовою є сцена сексуального насильства Алексом двох неповнолітніх дівчат, що відбувається під класичну музику. Підліток досягає найвищого ступеня збудження, коли чує плач, ридання і симфонію Бетховена одночасно: «...басові струни забубоніли з-під ліжка до решти оркестру, далі озвався чоловічий голос, закликаючи всіх радіти, і полилася блаженно-обалденная

мелодія, оспівуючи Радість, це небесне полум'я, а я, відчувши в собі звіра, накинувся на двох малих ципок. Тепер вони вже не тішились і весело не вигукували, бо мусили коритись дивним, незрозумілим бажанням Алекса Великого, що, збадьорений Дев'ятою і шкірковідгортанням, був чудесний, замечательний і дуже вимогливий» [1].

Таке дивне поєднання мистецтва і насилля насторожує автора. Потворне нахабно прикривається личиною красивого. У рецензії на кіноверсію роману «Механічний апельсин» критик О. Брускова зауважує: «Освіченість не перешкода для жорстокості, розуміння музики не виключає садизму. Це не нова ідея для людства, яке пережило Гітлера, котрий обожнював Вагнера, і сентиментальних есесівців, що розчулено слухали Моцарта» [3].

Алекс вульгарний і брутальний, він механічно задовольняє лише власні тваринні інстинкти. Єдиним його сенсом є «хапати кайф» [1]. Заради насолоди тут і зараз життя підлітка і схожих на нього перетворюється на механічне існування.

За скоєні злочини Алекса ув'язнюють на тривалий термін. Проте Міністерство Внутрішніх Справ вводить новий метод покарання, т. зв. примусову лікувальну терапію, яка гарантує протягом двох тижнів звільнення особистості від схильності до скоєння злочинів. Юнак погоджується, адже саркастично вважає, що це всього-на-всього прекрасний спосіб повернути собі волю: «Адже мені, хоч я й скоїв убивство і таке інше, дають ще один шанс, і незручно буде знову вляпаться – після всіх оцих клопотів із фільмами, які мають зробити з мене зразкового мальчика. Я щиро рассмеялся з такої наївності» [1].

Підліткові пропонують переглянути гангстерський фільм із численними сценами насилля і одночасно вводять препарат, що викликає сильний головний біль, запаморочення, інтенсивну блювоту. Після кількох сеансів будь-яке насильство, у тому числі й сексуальне, починає викликати в Алекса стійкі неприємні відчуття. І оскільки пропонувані йому фільми супроводжувала класична музика, то відповідна реакція виробляється й на музику Бетховена.

У романі «Механічний апельсин» Е. Берджес мовби полемізує з двома суміжними теоріями, які припускають можливість моделювання поведінки людини за допомогою досягнень науки. Це вчення про умовний рефлекс І. Павлова і біхевіоризм Б. Скіннера.

Російський фізіолог І. Павлов на початку ХХ ст. сформулював принципи фізіології вищої нервової діяльності, увів поняття рефлексу, що стало основним у науці про поведінку. Та учений обмежувався дослідженнями над тваринами і категорично виступав проти насильства, примусу й терору проти людини з боку державницького апарату.

У 60-ті рр. в Англії професор Гарвардського університету, член Національної академії наук Беррес Фредерік Скіннер розробив ідеї управління поведінкою і створив технологію, метою якої було вирішення соціальних проблем і перебудова суспільства шляхом модифікації поведінки людини засобами зовнішнього контролю. Цьому присвячена його монографія «По той бік свободи і гідності» (1971), що вже навіть своєю назвою корелює з вищезгаданою працею Ф. Ніцше «По той бік добра і зла». Концепція Б. Скіннера отримала назву соціального біхевіоризму. Автор цієї наукової теорії був переконаний, що, створивши певні рефлекси на зовнішні подразники, можна «перевиховати» людину. Професор стверджує, що в сучасному світі такі технології просто необхідні. У схожих випадках ми не повинні боятися штучного впливу. Він необхідний для порятунку суспільства і людства. Інша справа, що такий вплив має бути серйозно обґрунтований. Так, англійський науковець запропонував використовувати техніку модифікації поведінки людини в цілях соціальної інженерії. У 1972 р. Американська асоціація психологів, яка налічувала близько ста тисяч членів, назвала найвидатніших психологів ХХ ст. Майже

одноголосно цей почесний список очолив Б.Ф. Скіннер, випередивши навіть З. Фрейда, котрий був у списку другим.

Сироватка Людовика, яку вводили Алексу, та спосіб психологічного програмування нагадували біхевіористську практику. Підлітка фіксували в кріслі, використовували спеціальні пристрої, що не дозволяли йому повернути голову чи стулити очі.

Доктор Бродскі, один із виконавців психологічного програмування пояснює свій експеримент так: «Отже, ви бачите, що нашого суб'єкта спонукає робити добро, хоч як це парадоксально, саме провокування на зло. Бажання вчинити насильство викликає в нього негативні відчуття. Щоб уникнути їх, він змушений діяти діаметрально протилежно» [1].

Тут діє певна вакцинація пам'яті: щоразу, коли активізується бажання чинити зло, спрацьовує рефлекс – насильство викликає в суб'єкта біль і нудоту. Хіба не про такий спосіб говорив Ф. Ніцше в праці «Генеалогія моралі»: «Як прищепити такій тварині, як людина, пам'ять?.. Цю прадавню проблему, як можна здогадатись, вирішували аж ніяк не лагідними настановами і засобами; цілком можливо, що в усій праісторії людини не було нічого страшнішого та жахливішого за мнемотехніку цього вирішення?» [4, с. 226].

Найголовніше, що протиборство насиллю пояснюється з позицій добра. «Скільки крові й жахить у підвалинах усього «доброго!»» [4, с. 228], – іронічно стверджує Ф. Ніцше.

Суть методу біхевіоризму полягає в тому, щоб навчити робити те, що не потрібно робити, виробити звичку до дії, що суперечить глибинним інстинктам самої людини, і закласти в ролі мотиву морального вчинку заперечення задоволення бажання. І «ось вам справжній християнин, ладний підставити другу шоку, піти ліпше на хрест самому, ніж розпинати когось! Він не спроможний навіть мухи вбити – це йому просто гидко!» [1]. Вчинок стає рефлексивним, механічним. А «чемний» виконавець таких дій стає безхребетною лялькою, маріонеткою, яку смикають за невидимі нитки.

Штучне приборкання бажання розуміється автором як насильство над самою людиною; вбити бажання – значить вбити й Алекса. Наставник підлітка П.Р. Делтойд зізнається: «Скажу тобі під секретом, що нам ставлять великий чорний штампик як знак професійної неспроможності за кожного, кого ми не змогли виправити, за кожного, хто кінчає тим, що бачить небо в клітинку... я тебе застерігаю, Алексе, як твій вірний друг, єдиний у цьому хворому й гнилому суспільстві, як людина, що прагне врятувати тебе від самого себе, хлопчику» [1]. Тим самим полісмен, представник держави, виголошує формулу перевиховання: турбота – це намагання зробити людину тим, ким вона насправді не є. Адже механічний апельсин є слухняним знаряддям у чужих руках.

У в'язниці в підлітка навіть відбирають його власне ім'я. Тепер уже не «великий» Алекс, а «шість мільйонів шістсот п'ятдесят п'ять тисяч триста двадцять перший». Отож, хлопець уже не окрема особистість, а один із численних гвинтиків великого механізму.

Устами тюремного капелана автор висловлює свою незгоду із запропонованим примусовим «лікуванням». Священик має великі сумніви щодо експерименту: «Питання в тому, чи може цей метод справді зробити людину кращою. Добро випромінюється з душі, шість мільйонів шістсот п'ятдесят п'ять тисяч триста двадцять перший. Це, зрештою, вибір. А коли людина позбавлена вибору, вона перестає бути людиною» [1]. Маючи рацію, святий отець не має можливості довести свою правоту. До того ж, його духовне покликання скомпрометоване вживанням алкоголю. Постійно перебуваючи серед покидьків суспільства, в'язничний капелан сам опускається до їхнього рівня. Від нього тхне шотландським віскі, він неохоче виконує своє обов'язки. Та все ж його міркування щодо можливості вибору є вкрай важливими:

« – Та це ж прекрасно, сер, – стати славним хлопцем! – відказав я, хоч у душі зайшовся смехом.

– А може, й не прекрасно, – заперечив він. – Це, мабуть, жахливо. От кажу тобі ці слова й бачу, як суперечливо вони звучать. Знаю, багато безсонних ночей міркуватиму тепер про це. Що Богові бажаніше? Бездумна голова чи вибір добра? І чи людина, яка обирає зло, певною мірою не краща за ту, котрій добро нав'язали? Глибокі це й складні питання, маленький мій шість мільйонів шістсот п'ятдесят п'ять тисяч триста двадцять перший» [1].

Малолітній злочинець, потрапивши в руки держави, перетворюється на «ляльку зі зламаним механізмом». Звідси й назва роману «Механічний апельсин», адже слово «orang» з малайської (у Малайзії Е. Берджес працював кілька років як учитель і освітній офіцер) – «людина». Штучна демаркація поведінкових імпульсів ламає волю підлітка. Не маючи іншого вибору, Алекс стає непримиренним до зла, жорстокості, насилля. Під час «показового виступу» перед лікарями і представниками тюремної влади Алекс врешті усвідомлює власну нікчемність і жалюгідність: «Тут усі заговорили, засперечалися, а я, братики, й далі стояв, геть забутий цими бездушними виродками. Нарешті вигукнув:

– А я, я? Як же я? Ким я тепер став? Такою собі твариною чи, може, й собакою?

Вони заговорили ще голосніше й заглушили мої слова. Тоді я набрав повітря й закричав:

– А може, я вже став механічним апельсином?!» [1].

Повернувшись додому, юнак стикається зі ще однією проблемою. Зовні добропорядне суспільство, користуючись беззахисністю Алекса, відплачує йому агресією і жорстокістю. Спочатку він дізнається, що його рідні батьки прийняли квартиранта, котрий зайняв його кімнату. Цей молодик нахабно радить батькам прогнати власного сина, адже той завдав їм стільки страждань.

Згодом Алекс заходить до бібліотеки, бере до рук Біблію, щоб отримати відповіді на свої питання. Комічно, але саме тут Алексу дістається від літнього чоловіка, котрий свого часу зазнав агресії підлітка. До того ж, колишньому потерпілому з радістю допомагають його товариші: «Кінець кінцем мене боляче долбанулі по носі, ...старі месники кинулися мене переслідувати. Вони хапали, мов перед смертю, повітря й намагалися увігнати свої розчепірені, хижі тремтячі пазурі у вашого друга і скромного оповідача. Підставивши ніжку, вони звалили мене на підлогу й почали копати ногами» [1]. Виявляється, насильство Алекса повертається до нього, але вже в більших обсягах. Жертва і кат міняються ролями. Ті, хто вчора був слабкими й безвільними, при першій-ліпшій нагоді готові відплатити за кривду. Отож, усім членам суспільства притаманна схильність до насильства.

Позбавлений волі й можливості себе захистити, підліток чинить невдалу спробу самогубства. Але згодом Алекса звільняють від дії сироватки і через кілька років він сам доходить думки про необхідність компромісу.

Основною темою роману є проблема вибору і свободи особистості. Автор доводить, що людина повинна сама обирати – бути їй доброю чи поганою, навіть якщо вона обирає останнє. Забрати в людини можливість вибору – означає знеособити її, перетворити на слухняну маріонетку, «механічний апельсин». Насильницьке моделювання поведінки, на думку Е. Берджеса, є глибоко аморальним. Вустами одного зі своїх персонажів автор розмірковує: «Ти порушив закон, я згоден, але покарання перейшло всі межі. Вони перетворили тебе з людини на якусь зовсім іншу істоту. На істоту, позбавлену сили й волі робити вибір. Приречену лише догоджати суспільству, наче та машина, заведена на добро. Я чудово все це розумію. Здогадуюсь навіть про побічні наслідки. Музика, статеві

зносини, література, мистецтво – тепер усе це має викликати в тебе не втіху, а біль... Вони в усьому перегинають палицю... Але тут хибна сама ідея. Людина, позбавлена можливості вибирати, перестає бути людиною» [1].

Зміна певних моральних цінностей у людині, на думку Е. Берджеса, повинна народжуватися з внутрішньої спонуки. Так, Алекс в останньому розділі книги наворачтається, стає на шлях розуміння ганебності своєї поведінки. Хоча режисер культового фільму й американські видавці відмовилися від такого оптимістичного завершення. На їхню думку, у нашому суспільстві в людини є тільки одна альтернатива: або бути жертвою, або бути катом. Тому «американський» Алекс повертається до своєї первісної подобі – звільняється від дії медичного препарату і знову починає отримувати задоволення від насильства.

Антиутопійний дискурс роману яскраво виявляється в сцені, коли сам міністр внутрішніх справ годує Алекса з ложечки в лікарняній палаті. Чиновник надзвичайно зацікавлений в «одужанні» «важкого» підлітка. Адже Алекс є своєрідною антирекламою його конкурента на високий державний пост. Отож, тоталітарна система не лише контролює своїх громадян, а й експериментує з їхньою свідомістю. І, як не дивно, держава більше потребує садиста-психопата, аніж м'якого й добродушного хлопця.

У романі «Механічний апельсин» держава (на чолі з міністром внутрішніх справ) втручається у внутрішній світ окремої особистості і намагається скорегувати його. Характерно, що Алекс, побачивши останнього дня експерименту міністра, не міг згадати, якими справами він завідує: «Там був дуже важний, модно вдягнений человек – міністр внутрішніх (чи нутрошних) справ» [1]. Нутрощі як внутрішній індивідуальний духовний світ, як бачимо, теж підпадають під контроль тоталітарної держави.

Виявляється, що Алекс став зброєю в політичних іграх. Спочатку його «вербує» уряд, пообіцявши швидко амністію. Здійснивши переорієнтацію енергії підлітка і схожих на нього, Міністр внутрішніх справ підвищив свій рейтинг і тим самим забезпечив собі успіх на наступних політичних виборах. Після виходу із в'язниці Алексу натрапляє на очі урядова газета: «...на першій сторінці тільки й ішлося що про обов'язок кожного человека рішуче підтримати уряд на наступних загальних виборах, які мали відбутися за кілька тижнів. Автори статей розхвалювали здобутки уряду за минулий рік... Але найбільше вихваляли уряд за крок, завдяки якому міські вулиці ось уже півроку безпечні для мирних нічних перехожих. Цей крок полягав у підвищенні платні полісменам, які стали суворіше переслідувати юних хуліганів, збоченців, волоцюг і таке інше ге. Все це не дуже інтересувало вашого скромного оповідача. На другій сторінці було невиразне фото чийогось дуже знайомого обличчя. Нарешті мені саянуло, що це ж бо я сам. Вигляд у мене був похмурий, переляканий – певна річ, через постійне блимання фотобліців. Під знімком писалося, що я – перший випускник нового Державного інституту виправлення злочинців» [1].

Вдруге Алекса використовують уже політичні опоненти чинного уряду. Їхня мета – довести провальність соціального експерименту зі злочинцями. Здавалося б, ці люди розуміють усю трагічність тоталітарної системи: «Допоможеш скинути цей владолубний уряд. Бо лише уряд, який вихваляється репресіями, може назвати своїм здобутком те, що обернув нормального юнака на механічну іграшку» [1]. Ці надзвичайно віддані своїй справі політичні опоненти вступають у боротьбу з машиною, яка регламентує усі суспільні та приватні сфери життя. І для цього їм потрібен Алекс: «Розумієш, ти можеш стати могутньою зброєю в боротьбі проти переобрання на наступних виборах нинішнього порочного й аморального уряду. Тепер уряд вихваляється своїми досягненнями в боротьбі із злочинністю за останні місяці... Завдяки тому, що вербує юних бешкетників служити в поліції. І запроваджує методи виснаження свідомості та придушення волі. Досі ми таке

бачили в інших країнах. Це тільки перший крок. Не встигнемо й озирнутись, як народиться тоталітарний апарат» [3, с. 169]. Усі ці розмисли навколо придушення волі здаються логічними Алексу. Він цілком погоджується зі своїми новими «друзями», які нав'язують йому думку про те, що теперішній уряд вирішує свавільно, що – злочин, а що – ні. Уряд відбирає життя, душу й волю в кожного, хто йому небажаний. І більш за все Алекс тепер хоче повернути свій попередній стан, мати можливість отримувати задоволення.

Та комічний парадокс виявляється в тому, що для політичних опонентів влади тепер уже немічний підліток є лише зброєю. Аби довести провальність урядового експериментального лікування злочинців, їм необхідно Алексове самогубство. І вони охоче «допомагають» йому в цьому. Алекса залишають наодинці в помешканні начебто для того, щоб той набирався сил. Раптом у сусідній квартирі починає грати гучна музика. Це була тепер уже ненависна симфонія, що викликала лише нестерпний біль і нудоту. Хлопець хоче покинути помешкання, та воно виявилось замкненим. Він затуляє вуха, та музика стає ще гучнішою. «Випадково» Алекс знаходить вихід із ситуації: «На обкладинці якоїсь брошури я побачив слово «смерть» хай навіть не окремо, а у фразі «Смерть уряду!». А поруч, мов за велінням долі, лежала ще одна книжечка, на її обкладинці було намальоване розчахнуте вікно, що ніби промовляло: «Розчини вікно для свіжого повітря, свіжих ідей, нового життя!». І я збагнув: це порада мені, тільки так можна покласти край усьому – вистрибнути з вікна. Лише мить болю, а тоді – вічний сон... Вікно в кімнаті, де я лежав, було прочинене» [1].

Новий міністр внутрішніх справ спочатку впроваджує насильницьку «соціальну кастрацію», а потім звільняє Алекса від неї, коли бачить, що підліток на межі самогубства, адже це може суттєво зашкодити його політичній кар'єрі. Тепер влада знайшла собі іншого ворога. Це письменник Ф. Александер, що свого часу був жертвою Алекса. «Нутрощний» міністр повідомляє, що письменник став загрозою для уряду, коли спробував розкрити державний злочин. «Ми примістили його в божевільню заради його ж таки безпеки» [1]. Знову звучить уже відома нам формула зла в ім'я добра.

Отже, у фіналі роману «Механічний апельсин» жорстокий підліток Алекс щасливо виходить із в'язниці, а письменник Ф. Александер, жертва його насильства, потрапляє до психіатричної лікарні. В'язниця і божевільня є тими урядовими органами, що забезпечують контроль з боку держави. «А чи вся наша сучасна історія – не боротьба «маленьких людей» проти цих велетенських машин?» [1], – розмірковує автор вустами своїх персонажів.

Отже, Е. Берджес у романі «Механічний апельсин» дає уявлення читачам про механічну реальність, де дії виконуються підсвідомо, без участі волі особистості. Замовником такого світосприйняття є держава, величезний механізм, котрий вправно керує людьми, як елементами, гвинтиками в системі.

Символіка назви роману «Механічний апельсин» (оригінальна назва роману Е. Берджеса англійською мовою «A clockwork orange») має кілька значень. Про апельсин – англ. orange – малаз. orang уже йшлося в нашій розвідці. А от слово «clockwork» теж, на нашу думку, є неоднозначним. З одного боку, його можна перекласти як «механічний», «заводний», притаманний механізму, і тоді йтиметься про те, що придушення бажання робить людину подібним до робота, іграшки. З іншого боку, годинниковий механізм має властивість працювати циклічно: жертва і кат обмінюються ролями; політичні уряди змінюють один одного; той, хто вчора був злочинцем, сьогодні носить поліцейський значок; колишній письменник потрапляє до божевільні на «перевиховання», а механізм продовжує працювати. Отже, роман «Механічний апельсин» Е. Берджеса може бути предметом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берджес Е. Механічний апельсин [Текст] : роман / Е. Берджес ; [пер. з англ. О. Буценко]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/books-zl/printzip.php?id=35&bookid=0&sort=0>
2. Білоус П. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості : лекції / П. Білоус. – Житомир : Рута, 2009. – 336 с.
3. Брускова О. А что же дальше? Заметки о современном западном кинематографе и обществе будущего / О. Брускова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fandom.ru/about_fan/bruskova_1.htm.
4. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / Ф. Ніцше ; [пер. з нім. А. Онишко]. – Львів : Літопис, 2002. – 320 с.

REFERENCES

1. Burgess, A. (2006), A Clockwork Orange, Translated by O. Butstenko, available at: <http://www.ukrlib.com.ua/books-zl/printzip.php?id=35&bookid=0&sort=0>.
2. Bilous, P. (2009), Vstup do literaturoznavstva. Teoriia literatury. Psyholohiia literaturnoi tvorchosti [Introduction to Literary Studies. Theory of Literature. The psychology of literary creation: lectures], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.
3. Bruskova O. A chto zhe dalshe? Zametki o zapadnom kinematografe i obschestve buduscchego [And what's next? Notes on the modern Western cinema and society of the future], available at: http://www.fandom.ru/about_fan/bruskova_1.htm.
4. Nietzsche, F. (2002), Po toi bik dobra i zla. Henealohiia morali [Beyond Good and Evil. On the Genealogy of Morality], Translated by Onyshko A., Litopys, Lviv, Ukraine.

УДК 821.161.2'42:398

ЙОГО СКРИЖАЛІ ПРАВДИ, АБО ЩЕ РАЗ ПРО ШЕВЧЕНКІВ МІФ ЧИ МІФ ПРО ШЕВЧЕНКА

Василькевич Г.П., к. філол. н., науковий співробітник
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна

halynavasylykevych@gmail.com

Науковий постмодернізм оцінив історіософію Т. Шевченка з погляду міфологізму. У статті стверджено, що космополітизація літератури – один із засобів сучасних культурних війн. На протипагу міфологічному методу запропоновано естетико-філософський критерій збагнення пророчої візії Шевченка. З'ясовано, що підґрунтям геніальної художньої історіософії Т. Шевченка є Святе Письмо і народна словесність. Визначено, що осердям літературно-естетичної концепції Т. Шевченка була ідея взаємозв'язку між естетикою твору й релігійністю його творця. Виявлено, що особливістю індивідуально-мистецького стилю є вербальна пластика живописання. Проаналізовано, що під час офольклорення Т. Шевченко використовує прийом автологічності. Його фольклорні образи – часто “заголовки” народнопоетичних текстів, які апелюють до підсвідомості читача, до значення певного образу в національно-культурному тексті.

Ключові слова: науковий міф, культурна війна, пророча візія, офольклорення, автологічний образ, культурний текст.